

Korrelációs mérések a forró maganyag vizsgálatában

Varga-Kőfaragó Mónika

MTA Wigner FK

Nagyenergiás Fizika Osztály, Magyar ALICE csoport

2018 október 17.

Simonyi Nap

A kutatást a NKFIH/OTKA K 120660 számú pályázata támogatta.

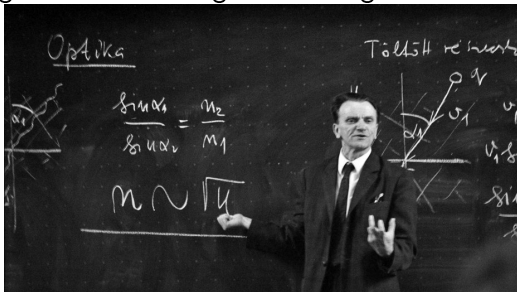
Nehézion ütközések

- Cél: anyag vizsgálata extrém körülmények mellett (nyomás, hőmérséklet)
- Ma: hatalmas (27 km kerületű) gyorsító
- Történelem: Simonyi Károly – első magyar magfizikai részecskegyorsító
- 1951 dec. Magyarországon első mesterséges atommag átalakulása

Készítette: Ssimonyi
A feltöltő saját munkája

CC BY-SA 3.0

Fotó: Ürmössy Károly

posta.hu

- 700 keV-re gyorsított protonokat
- Később megemelték 1 MeV-re
- Ma ennek a $\sim$ milliószorosa
- Ma az ELTÉ-n van kiállítva

CC BY-SA 2.5

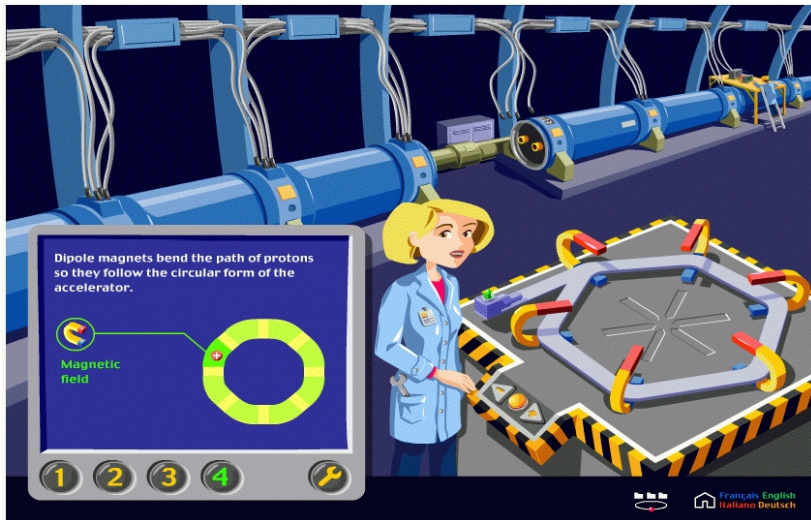
<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=848400>

Miért és hogyan gyorsítjuk a részecskéket?

- Magfizikai célja:
  - Atommagok mesterséges átalakítása
  - Atommag befogja a rálőtt protont
- Részecskefizikai célja:
  - Standard modell tesztelése
  - Standard modellen túl találni valamit
  - Ehhez felhasználjuk: $E = mc^2$
- Nehézionfizikai célja:
  - Az Univerzum első másodpercének vizsgálata
  - Ehhez hatalmas nyomás és hőmérséklet kell

Hogyan gyorsítjuk a részecskéket?

- Töltött részecskét
  - Elektromos térrel lehet gyorsítani
  - Mágneses térrel lehet elkanyarítani

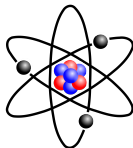
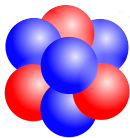
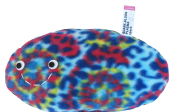

A világegyetem rövid története

- Világegyetem tágul $\rightarrow$ múltban sűrűbb volt
- Világegyetem kezdete: Ősrobbanás
- A világegyetem kora: 13,7 milliárd év

A világegyetem rövid története

- Világegyetem tágul $\rightarrow$ múltban sűrűbb volt
- Világegyetem kezdete: Ősrobbanás
- A világegyetem kora: 13,7 milliárd év

Ősrobbanás

Kvark-gluon
plazma

Atommagok

Atomok

Csillagok

Mai világ

$t = 0$ s

0,000001 s

3 perc

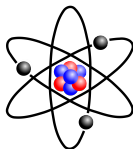
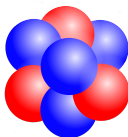
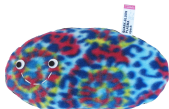
400 000 év

300 000 000 év

13,7 milliárd év

A világegyetem rövid története

- Világegyetem tágul $\rightarrow$ múltban sűrűbb volt
- Világegyetem kezdete: Ősrobbanás
- A világegyetem kora: 13,7 milliárd év

Ősrobbanás

Kvark-gluon
plazma

Atommagok

Atomok

Csillagok

Mai világ

$t = 0$ s

0,000001 s

3 perc

400 000 év

300 000 000 év

13,7 milliárd év

- Kvark-gluon plazma

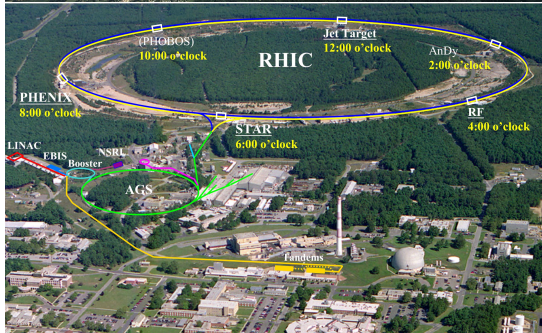
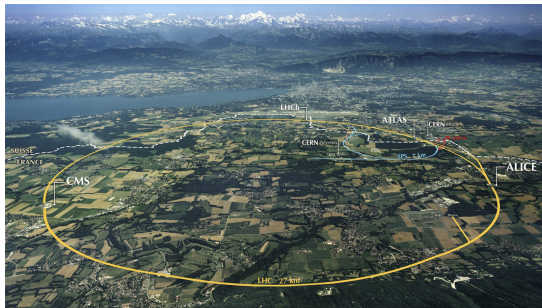
- Létrehozható nehézion ütközésekben
- Nagyon rövid ideig létezik $\rightarrow$ utána kifagy részecskékké
- Detektorokban már csak a kifagyott részecskéket látjuk

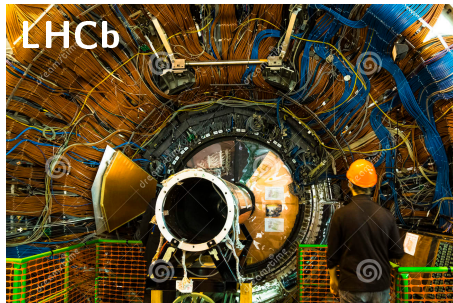
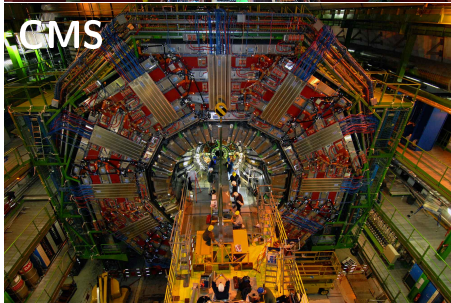
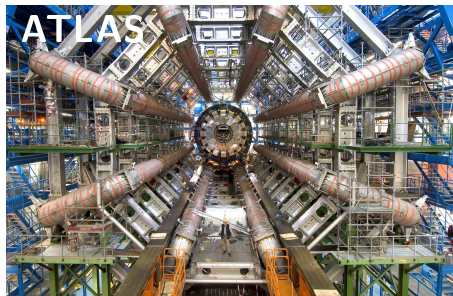

Hogyan vizsgálhatjuk a kvark-gluon plazmát?

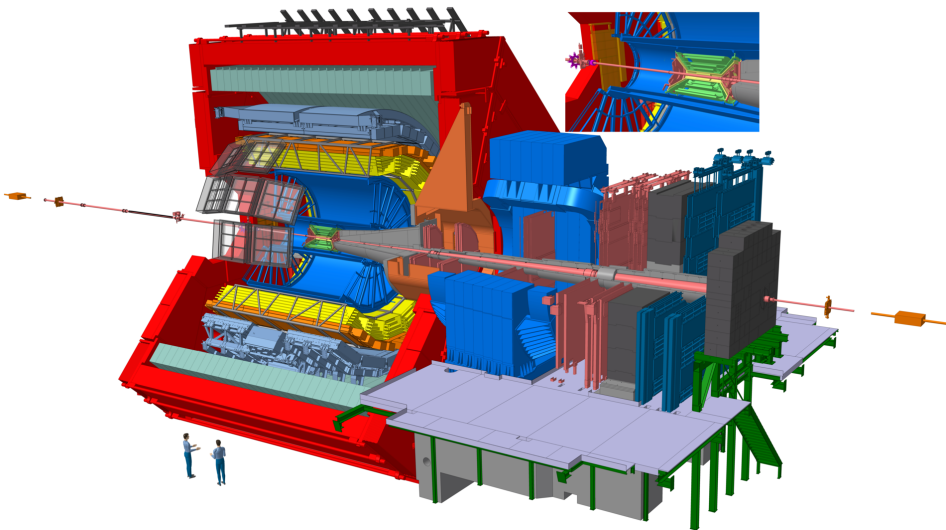
- Először is elő kell állítani: részecske ütköztetőket

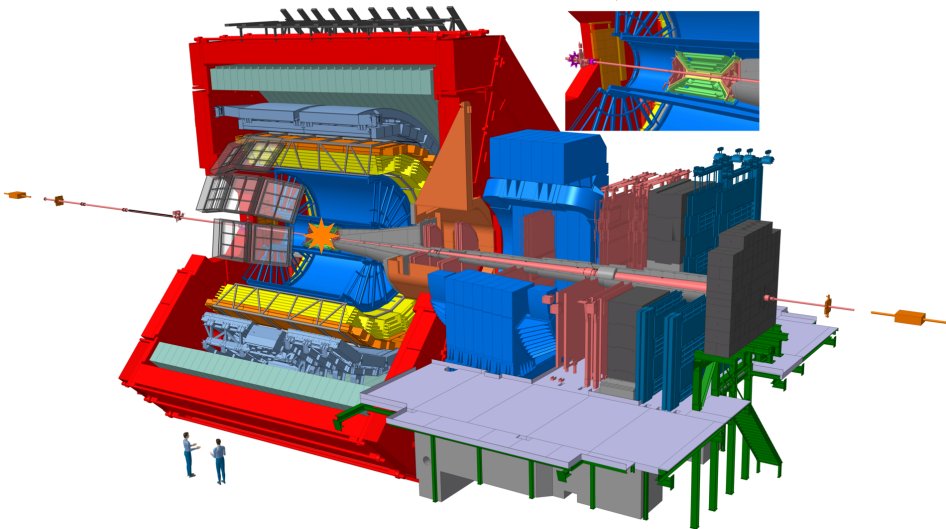
Az LHC négy nagy detektora

Az ALICE kísérlet

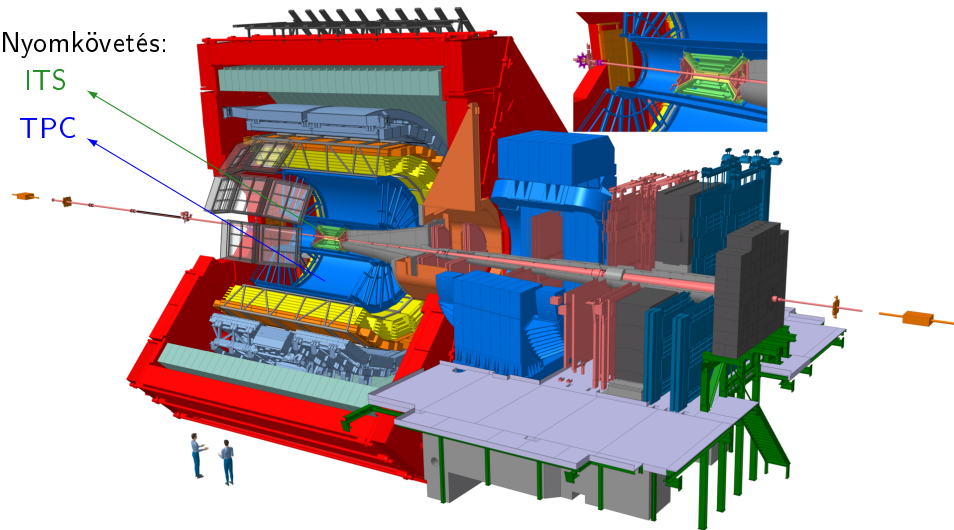
✦ Ütközési pont

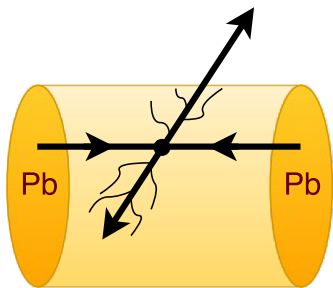
Nyomkövetés:

ITS

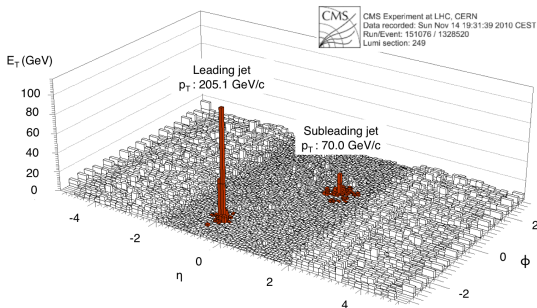
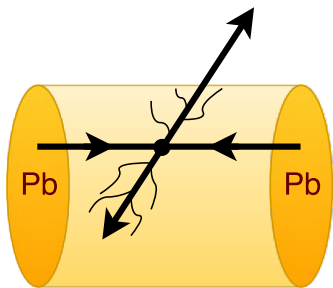
TPC

- Az ütközésben kvark-antikvark párok keletkeznek
- Egymásnak háttal repülnek ki
- Kvarkok mint egy irányba kirepülő sok részecske jelennek meg $\Rightarrow$ jet
- Jetek kölcsönhatnak a kvark-gluon plazmával

- Az ütközésben kvark-antikvark párok keletkeznek
- Egymásnak háttal repülnek ki
- Kvarkok mint egy irányba kirepülő sok részecske jelennek meg $\Rightarrow$ jet
- Jetek kölcsönhatnak a kvark-gluon plazmával
- Két háttal kirepülő jet nem azonos energiával jelenik meg

Phys. Rev. C84 (2011) 024906

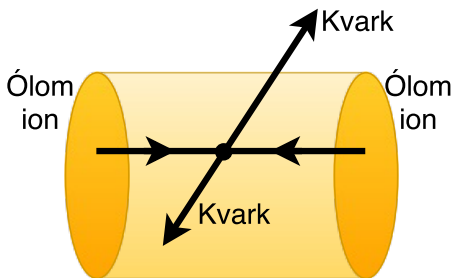

- Golyó és víz kölcsönhatása

A kvarkok folyadékának vizsgálata

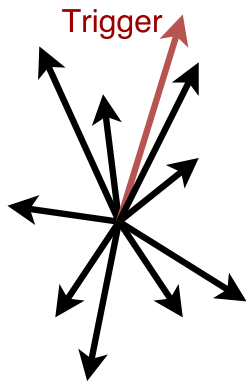

- Golyó és víz kölcsönhatása

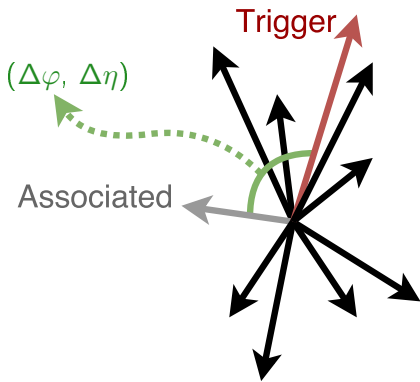
- Jetek és a kvark-gluon plazma kölcsönhatása
- Nehézség:
a jet az ütközésben keletkezik

- Trigger és asszociált részecske
- Azimut szög ($\Delta\varphi$) különbség
- Pszeudorapiditás ($\Delta\eta$) különbség

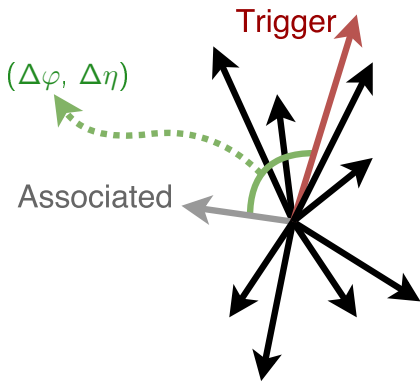
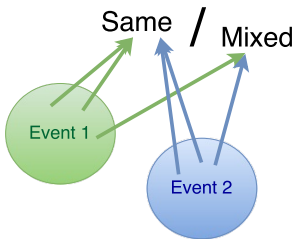
Korrelációs mérések

- Trigger és asszociált részecske
- Azimut szög ($\Delta\varphi$) különbség
- Pszeudorapiditás ($\Delta\eta$) különbség

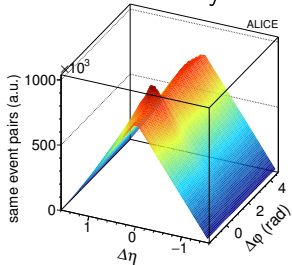

- Trigger és asszociált részecske
- Azimut szög ($\Delta\varphi$) különbség
- Pszeudorapiditás ($\Delta\eta$) különbség
- Triggerenkénti hozam:

$$\frac{1}{N_{trig}} \frac{d^2 N_{assoc}}{d\Delta\eta d\Delta\varphi} = \frac{S(\Delta\eta, \Delta\varphi)}{\alpha M(\Delta\eta, \Delta\varphi)}$$

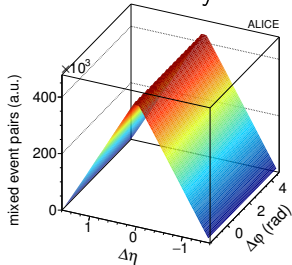

Azonos esemény

ALICE-P0B-114797

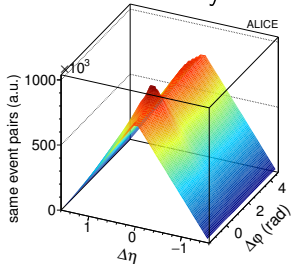
Kevert esemény

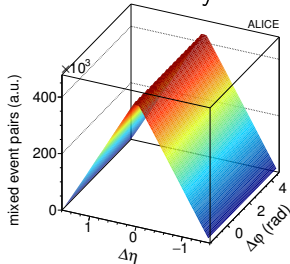
ALICE-P0B-114791

Példa korrelációs mérésre

Azonos esemény

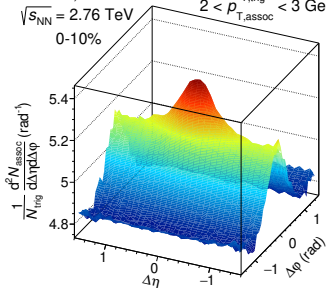

Kevert esemény

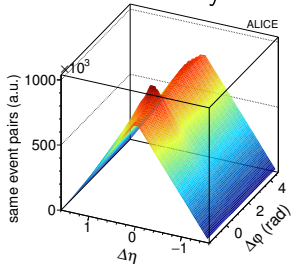
ALICE, Pb-Pb
 $\sqrt{s_{NN}} = 2.76$ TeV
0-10%

$3 < p_{T, \text{trig}} < 4$ GeV/c
 $2 < p_{T, \text{assoc}} < 3$ GeV/c

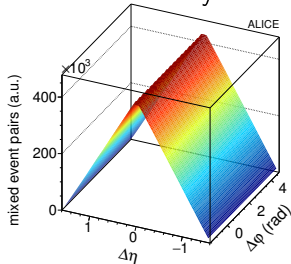

Példa korrelációs mérésre

Azonos esemény

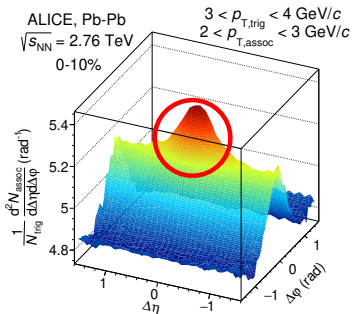

Kevert esemény

ALICE-P0B-114797

ALICE-P0B-114791

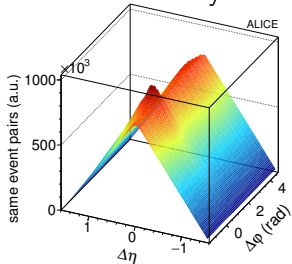

● Jetek mint csúcs jelennek meg

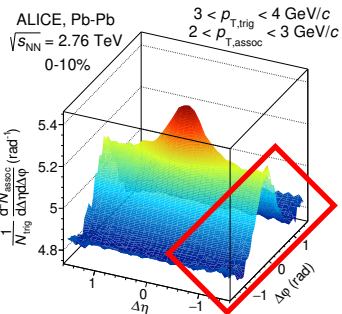
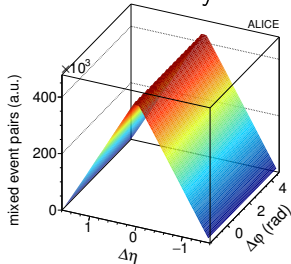

Példa korrelációs mérésre

Azonos esemény

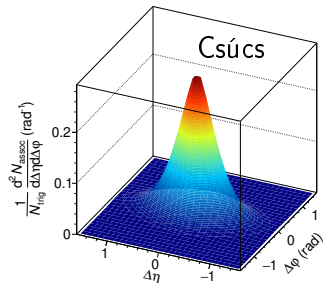
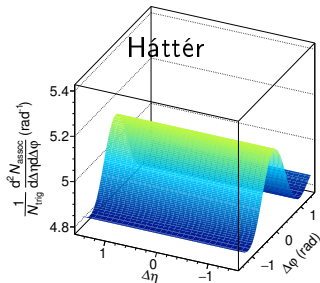
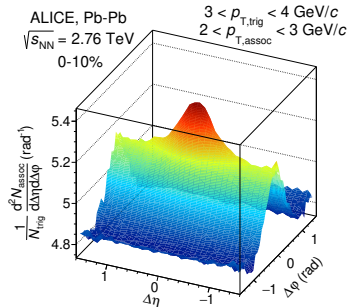

Kevert esemény

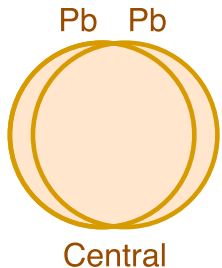
- Jetek mint csúcs jelennek meg
- Nagy háttér

Illesztés – a háttér és a csúcs szétválasztása

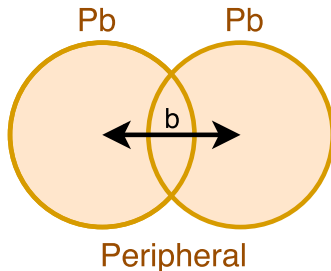

Mennyire fednek át az ütköző atommagok?

- Centralitás fogalma

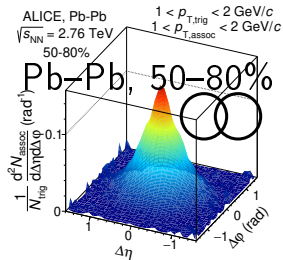
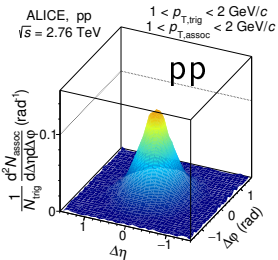
Centrális ütközések

Periférikus ütközések

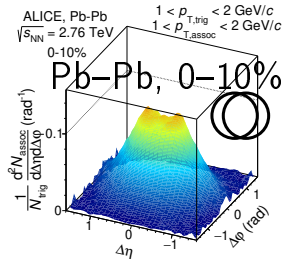
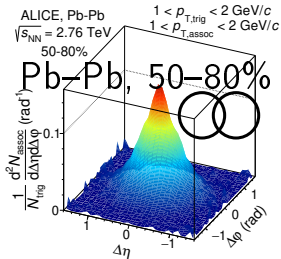
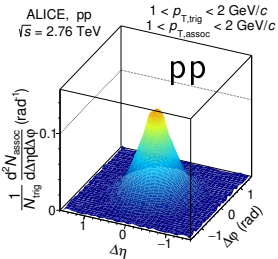
- Térfogat, ahol létrejön a kvark-gluon plazma változik
- Centrális ütközésekben lesz a legnagyobb a hatás
- Periférikus ütközésekre azt várjuk hogy nincs hatás

A csúcs változása

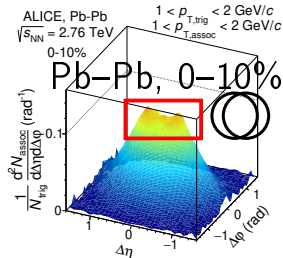
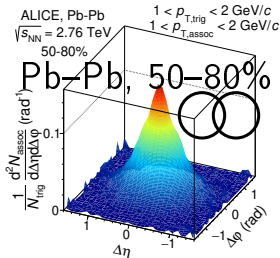
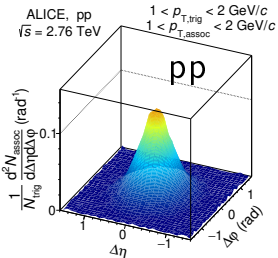
- pp és periférikus ütközés hasonló

A csúcs változása

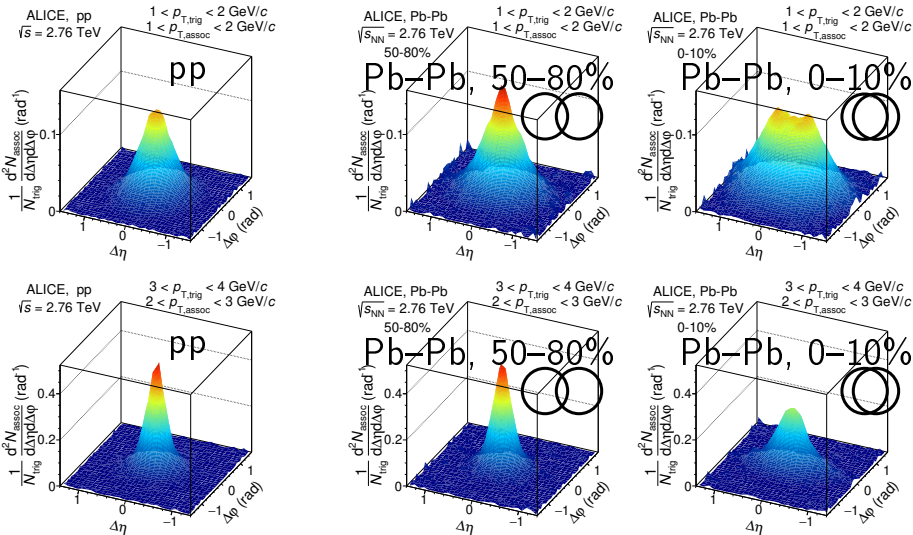
- Szélesebb és aszimmetrikus centrális ütközésekben

A csúcs változása

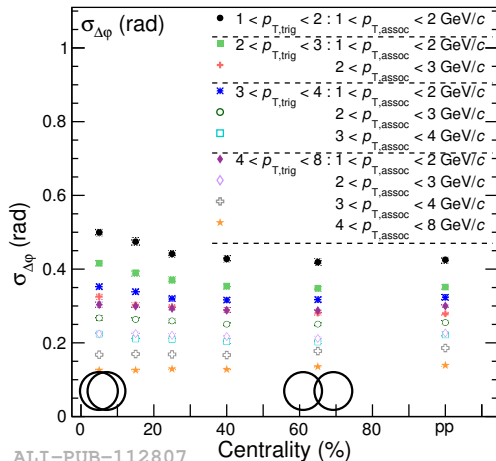

- Kráterszerű alakzat a csúcs közepén

A csúcs változása

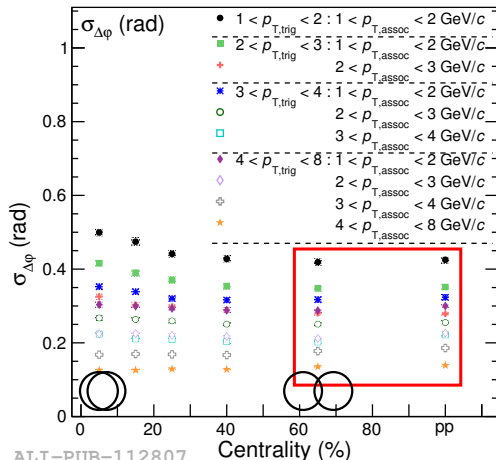

- Csúcs keskenyebb magas impulzusnál

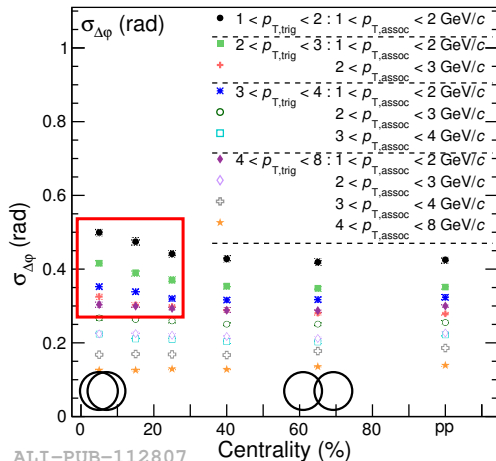

● Szélesség függ az impulzustól

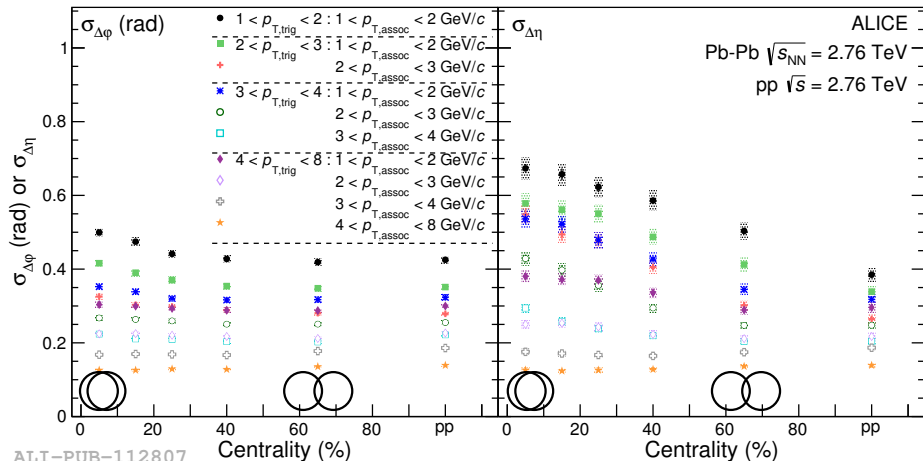

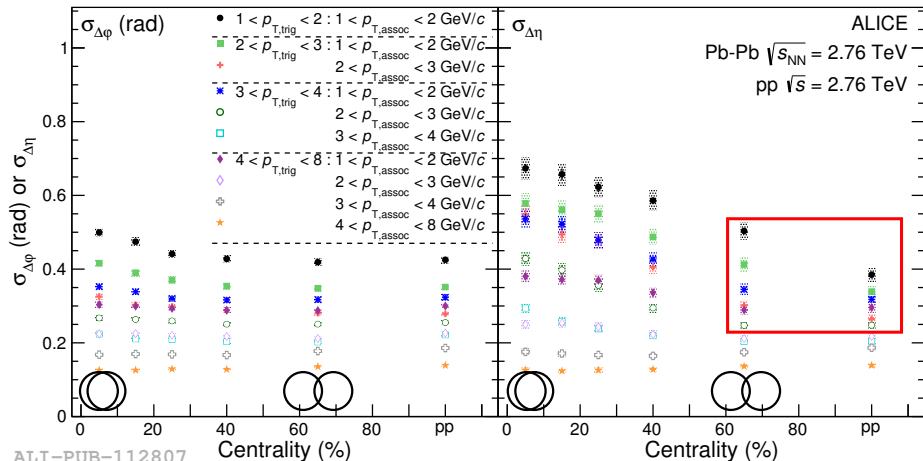
- Szélesség függ az impulzustól
- Periférikus ütközésben $\Delta\phi$ -ben megegyezik a szélesség a pp ütközéssel

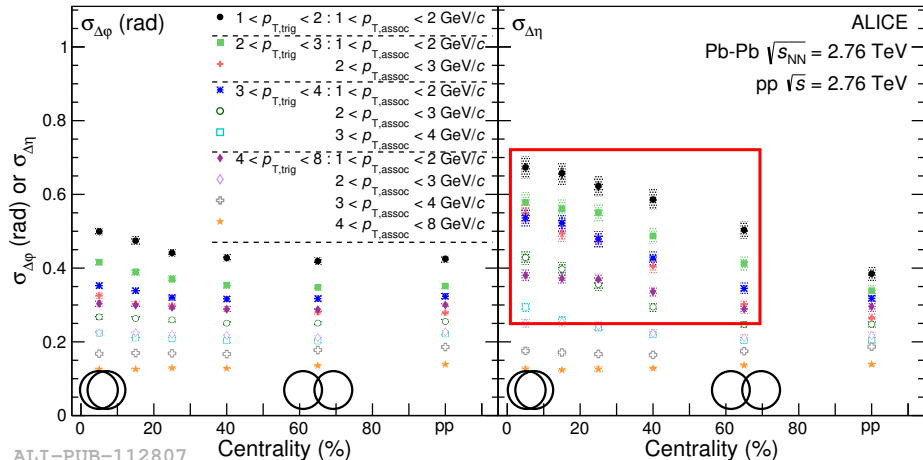
- Szélesség függ az impulzustól
- Periférikus ütközésben $\Delta\phi$ -ben megegyezik a szélesség a pp ütközéssel
- Kis szélesedés alacsony impulzusnál centrális ütközések felé

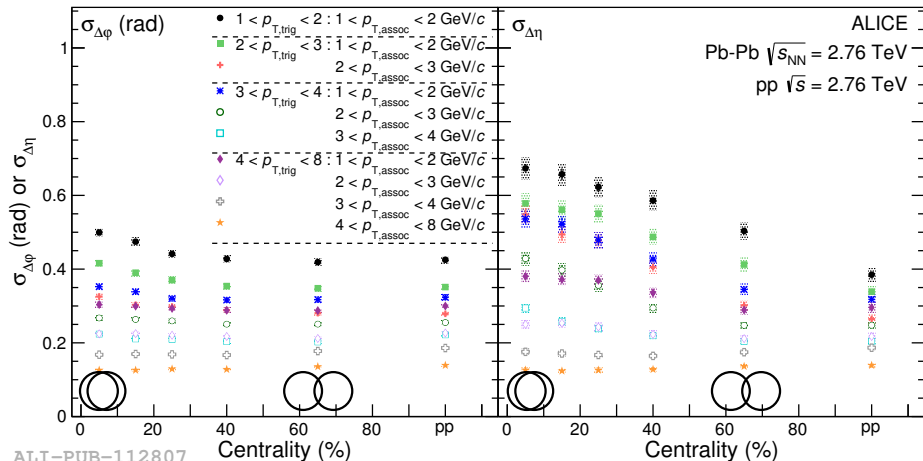
- Szélesség függ az impulzustól

- Szélesség függ az impulzustól
- Periférikus ütközésben $\Delta\eta$ -ban nagyobb a szélesség mint pp ütközésben

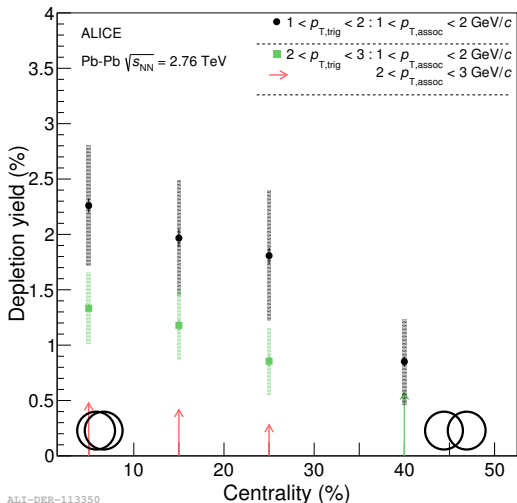
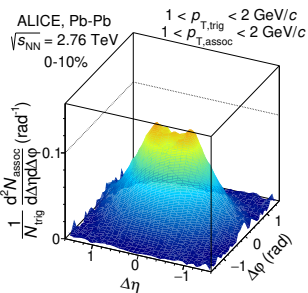
- Szélesség függ az impulzustól
- Periférikus ütközésben $\Delta\eta$ -ban nagyobb a szélesség mint pp ütközésben
- **Erős szélesedés $\Delta\eta$ -ban alacsony impulzusnál**

- A jetek legnagyobb módosulása centrális ütközésekben van
- A jetek és a kvark-gluon plazmával kölcsönhatásával magyarázható

Krátterszerű hiány a csúcson

Phys. Rev. Lett. 119, 102301 (2017)
Phys. Rev. C 96, 034904 (2017)

- A legnagyobb kráter centrális ütközésekben jelenik meg
- A jetek és a kvark-gluon plazmával kölcsönhatásával magyarázható

- Nagyenergiás ütköztetőkben vizsgálható az Univerzum első másodperce
- Ütközésekben létrejön a kvark-gluon plazma
- Jetek módosulását tanulmányozva megismerhetjük a kvark-gluon plazmát
- Szögkorrelációs mérésekkel vizsgálhatjuk a jetek módosulását

Köszönöm szépen a figyelmet!